

Anna Kanarek-Równicka

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ORCID: 0000-0003-0787-781X

anna.kanarek@gmail.com

Karnoprawna ochrona interesu wierzyciela w obrocie gospodarczym na przykładzie mechanizmu odroczonej płatności

Wstęp

Jednym z istotnych problemów przedsiębiorców są opóźnienia w płatnościach wymagalnych należności za zakupiony towar bądź usługę. Brak terminowego regulowania należności wpływa bowiem na bieżące wykonywanie działalności gospodarczej wierzyciela. Dostępne instrumenty prawa cywilnego mają na celu zapewnienie ochrony wierzycielom. Skala zjawiska powoduje, że nie zawsze instrumenty prawa cywilnego stanowią skuteczny sposób przeciwdziałania zatorom płatniczym i gwarantują wierzycielom bezpieczny udział w gospodarce rynkowej. Występują bowiem przypadki przedsiębiorców, którzy swoim nieuczciwym zachowaniem uniemożliwiają zaspokojenie wierzycieli. Normy prawa cywilnego zapewniają sankcjonowanie niewykonania przyjętego przez dłużnika zobowiązania poprzez nałożenie dodatkowych obciążeń finansowych, tj. odsetek za opóźnienia płatności bądź rekompensaty za koszty odzyskiwania należności etc. Rozwiązania cywilnoprawne pozostają jednak bezskuteczne w przypadku nierzetelnego zachowania dłużnika, który kieruje się złą wolą i zaciąga zobowiązanie wiedząc o braku możliwości jego wykonania. Warto zatem postawić pytanie, czy wierzyciel uzyska ochronę prawną w innych gałęziach prawa, aby odzyskać swoją wierzycielność.

Niewykonanie zobowiązań umownych pozostawać może przedmiotem zainteresowania norm prawa karnego. W obrębie bowiem niezaspokojonych wierzycieli oraz celowości tytułowej problematyki nasuwają się kwestie warte szerszego poruszenia, co też zostanie dokonane w niniejszym artykule. Dlatego też przeprowadzona zostanie analiza wybranych rozwiązań prawnych, których celem jest zapobieganie nieuczciwej postawie dłużnika. Poczynione następnie zostaną ustalenia, czy instrumenty prawa karnego stanowią sku-

teczny sposób ochrony interesów wierzyciela w przypadku niewykonania w terminie zobowiązania, co przyczyni się do odzyskania należności przedsiębiorcy.

Niezaspokojenie roszczeń wierzyciela

Przedsiębiorca winien przestrzegać zasad dotyczących prowadzenia działalności gospodarczej, wśród których zwrócić należy uwagę na zasadę poszanowania dobrych obyczajów oraz słusznym interesów innych przedsiębiorców (art. 9 ustawy Prawo przedsiębiorców)¹. Reguła ta cementuje współpracę pomiędzy podmiotami obrotu gospodarczego opartą na wzajemnym zaufaniu.

Jednym z rozwiązań praktykowanych w obrocie gospodarczym jest stosowanie tzw. kredytu kupieckiego, skutkującego odroczeniem terminu zapłaty. Ta metoda stanowi atrakcyjny dla kontrahenta sposób płatności. Pozwala ona bowiem swobodnie dysponować produktem bez konieczności natychmiastowej za niego zapłaty². Nie zwalnia to jednak kontrahenta z zapłaty, choć sam moment płatności pozostaje odroczone w czasie, co już stanowi dla niego korzyść. Kontrahent otrzymuje towar bądź usługę, które może zbyć i uzyskać z tego tytułu przychód, a zapłata za produkt nastąpi dopiero po zbyciu towaru lub usługi końcowej. Uzyskuje on tym samym dodatkowe źródło finansowania swojej działalności gospodarczej³. Występują jednak przypadki, w których kupujący jednostronnie wydłuża umówiony ze sprzedającym termin zapłaty, wielokrotnie wbrew woli tego ostatniego. Zjawisko to wpływa na wzrost zadłużenia przedsiębiorców z tytułu dostaw i usług, co obrazują dane statystyczne Głównego Urzędu Statystycznego⁴. Przyczyniło się to także do powstania zatorów płatniczych. Sprzedawca zmuszony pozostaje w takim przypadku do podjęcia działań windykacyjnych oraz wystąpienia na drogę postępowania sądowego w celu odzyskania przysługującej mu należności.

Zastosowanie tej metody płatności wiąże się z pewnym zaufaniem do kontrahenta, wypracowanym w ramach dotychczasowej współpracy tych podmiotów. Przedsiębiorca dokonuje bowiem weryfikacji swojego kontrahenta na początku współpracy. Typowym przykładem tej weryfikacji jest analiza

¹ Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców (Dz.U. z 2023 r., poz. 221), dalej jako u.p.p.; zob. szerzej: postanowienie SN z 14 września 2022 r., sygn. akt III USK 560/21, Lex nr 3486913; wyrok SA w Lublinie z 12 sierpnia 2020 r., sygn. akt III AUa 593/20, Lex nr 3050279.

² Zob. szerzej: A. Kanarek-Równicka, *Nowa metoda „kredytowania” przedsiębiorców. Polityka gospodarcza – praktyka – etyka*, „Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae” 2018, R. 22, t. I, nr 3, s. 220.

³ *Ibidem*, s. 222–223.

⁴ Główny Urząd Statystyczny, *Mały Rocznik Statystyczny Polski 2023*, Warszawa 2023, s. 352, https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5515/1/25/1/maly_rocznik_statystyczny_polski_2023.pdf (data dostępu: 10.11.2023).

informacji ujawnionych w rejestrze przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego bądź w ewidencji działalności gospodarczych pod kątem sprawdzenia danych wskazanych przez kontrahenta z tymi ujawnionymi w rejestrze bądź w ewidencji. W przypadku bezproblemowych transakcji handlowych zaufanie przedsiębiorcy do kontrahenta wzrasta do takiego stopnia, że przedsiębiorca koncentruje się na zapewnieniu rynku zbytu dla swoich towarów lub usług. Akceptuje nawet przypadki opóźnień w zapłacie za już pobrany towar lub usługę. To z kolei może stanowić podstawę do nadużyć ze strony jego kontrahenta. Przedsiębiorca, dopuszczając możliwość nawet okazjonalnej zwłoki w płatności, winien zasygnalizować swojemu kontrahentowi brak akceptacji dla ciągłości takiej praktyki. Zaniechanie weryfikacji wiarygodności kontrahenta podwyższa potencjalne ryzyko jego niewypłacalności. Może prowadzić także do nadużyć ze strony nieuczciwego kontrahenta.

Bezsporny pozostaje fakt, że stosowanie kredytu kupieckiego stanowi korzystną formę finansowania działalności gospodarczej kupującego towar bądź usługę. Obarczona jest ona jednak ryzykiem braku terminowej zapłaty, które akceptuje sprzedający. Dlatego też istotne jest, aby przedsiębiorca dokonał każdorazowo oceny ryzyka transakcji przed zawarciem umowy, oraz kontrolował zachowanie dłużnika na etapie zapłaty należności. Weryfikacja ta pozwoli przedsiębiorcy ograniczyć potencjalne zagrożenie w postaci opóźnienia w płatności. Pozwoli także przedsiębiorcy przygotować się do podjęcia działań windykacyjnych w przypadku braku zapłaty⁵. Sąd Apelacyjny w Katowicach zwrócił nadto uwagę na zaangażowanie wierzyciela w proces weryfikacji kondycji finansowej kontrahenta. Wiedza o złej kondycji finansowej kontrahenta, potwierdzona ustaleniami organów ścigania w toku postępowania karnego, nie może uzasadniać zaniechania sprawdzenia przez przedsiębiorcę stanu finansów zamawiającego u niego kontrahenta⁶. Na przedsiębiorcy ciąży bowiem obowiązek dbania o swoje interesy. Decyzja o przyznaniu kredytu kupieckiego winna zostać poprzedzona weryfikacją kondycji kontrahenta oraz akceptacją każdej transakcji z odroczonej terminem zapłaty.

Świadomość bezprawnego działania dłużnika

Powszechność stosowania płatności z odroczonej terminem zapłaty ograniczyła jednak czujność przedsiębiorcy oraz dokonywaną przez niego weryfikację wypłacalności kontrahenta. Kontrahent wielokrotnie narzuca zmiany umowy na ostatnim jej etapie, tj. dokonuje jednostronnej zmiany terminu za-

⁵ D. Nowak, *Determinanty rozwoju kredytu kupieckiego – wyniki badań*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego – Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2016, nr 79, z. 1, s. 919–920.

⁶ Wyrok SA w Katowicach z 19 października 2006 r., sygn. akt II AKa 145/06, Lex nr 217105.

płaty bez udzielenia jakiegokolwiek informacji drugiej stronie umowy w tym zakresie. Wymusza tym samym na wierzycielu akceptację tej zmiany. W przypadku zaś reakcji ze strony wierzyciela, dłużnik podejmuje tłumaczenie zawierające jego aktualną sytuację finansową. Jednym z częstych wyjaśnień jest to, że odbiorca końcowy nie uregulował zapłaty, przez co on sam nie może zapłacić oraz musi oczekiwać na zapłatę ze strony odbiorcy końcowego, aby zapłacić swojemu wierzycielowi. Wierzyciel pochłonięty bieżącym prowadzeniem działalności gospodarczej zazwyczaj akceptuje takie wytłumaczenie, przy czym równie często nie podejmuje weryfikacji tej informacji. Wierzytelność przyjmuje status oczekującej. Przedsiębiorca oddał w czasie reakcję na brak płatności ze strony dłużnika. Taki *modus operandi* stanowi jedno z niekorzystnych dla wierzyciela rozwiązań.

Argumentacja dłużnika, że odbiorca końcowy produktu nie zapłacił, powinna pozostać obojętna dla jego relacji ze swoim wierzycielem. Prowadząc działalność gospodarczą, dłużnik winien kierować się zasadami jej wykonywania, tj. zasadami wolności i równości przedsiębiorców oraz uczciwej konkurencji, poszanowania dobrych obyczajów oraz słusznym interesów przedsiębiorców⁷. Ustawowa definicja działalności gospodarczej koncentruje się także na zarobkowym charakterze jej wykonywania⁸. To właśnie osiąganie dochodu jest podstawowym celem wykonywania działalności gospodarczej. Zbycie towaru bądź usługi pozwala wypracować dochód, a to daje perspektywę rozwoju działalności, w zakres której wchodzi także otrzymywanie oraz dokonywanie płatności. Brak umiejętności egzekwowania należności dłużnika nie może być przez niego przetrzucane na swojego wierzyciela. Dłużnik nie może uzależniać zapłaty za pobrany towar lub usługę od zapłaty jego należności przez innego odbiorcę. Zakupił bowiem towar bądź usługę z odroczonym terminem zapłaty, co winno stanowić wystarczającą dla niego korzyść.

Dłużnik winien w momencie zawierania umowy ze swoim dłużnikiem przewidzieć własną zdolność płatniczą. Podejmowanie nieprzemyślanych decyzji i zaciąganie zobowiązań skutkować może realnym brakiem możliwości ich zaspokojenia. To z kolei stanowi przedmiot zainteresowania prawa karnego. Brak płynności płatniczej zarówno na etapie zaciągania zobowiązania, jak i samej płatności stanowi przedmiot oceny karnoprawnej zachowania dłużnika. Każda transakcja handlowa wiąże się z ryzykiem handlowym, które musi być wkalkulowane w zakres prowadzenia działalności gospodarczej. Każdy przedsiębiorca winien liczyć się z możliwością braku zapłaty za pobrany towar bądź usługę w terminie. Pojedynczy przypadek braku terminowej zapłaty powinien tym samym pozostać obojętny dla kondycji finansowej dostawcy produktu, lecz już większa liczba takich przypadków może wpłynąć na bieżącą

⁷ Art. 2 i 9 u.p.p.

⁸ Art. 3 u.p.p.

płynność finansową przedsiębiorcy. Zjawisko to może nawet doprowadzić do powstania zatorów płatniczych u wielu powiązanych ze sobą podmiotów gospodarczych⁹. Dlatego też zjawisko to stanowi duże niebezpieczeństwo dla obrotu gospodarczego, wykraczające poza typowe ryzyko gospodarcze.

Brak bieżącej płynności finansowej stanowi także istotną przeszkodę w prawidłowym prowadzeniu działalności gospodarczej. Przedsiębiorca traci bowiem możliwość terminowego regulowania wszystkich zobowiązań, co jednak stanowi podstawę ekonomicznego funkcjonowania przedsiębiorstwa. W przypadku wystąpienia takiej sytuacji przedsiębiorca nie może skoncentrować się na swojej podstawowej działalności gospodarczej oraz prowadzić ją zgodnie ze sztuką wykonywanego zawodu¹⁰, co może skutkować dalszymi problemami finansowymi oraz brakiem możliwości naprawy sytuacji finansowej. Taki przedsiębiorca posiada tym samym pełną świadomość podejmowanych przez siebie decyzji. Trudno przyjąć zasadność ewentualnej argumentacji takiego dłużnika, że zaciągając dalsze zobowiązania, podejmuje on próbę odbudowy płynności finansowej, pozwalającej mu wykonać zaciągnięte zobowiązania. Zaciągając bowiem dalsze zobowiązania, taki przedsiębiorca wprowadzić może w błąd kontrahentów co do swojej uczciwości oraz poszanowania dobrych obyczajów, niezależnie od pobudek, którymi się kieruje.

Dostawca towaru bądź usługi zazwyczaj wykazuje się dużą wyrozumiałością w oczekiwaniu na zapłatę. Nierzadko godzi się na kontynuowanie współpracy oraz dalszą dostawę towarów bądź świadczenie usług, nie posiadając wiedzy na temat faktycznej sytuacji majątkowej swojego odbiorcy. Zadłużenie odbiorcy tym samym wzrasta. Brak tej istotnej informacji uniemożliwia dostawcy podjęcie decyzji chociażby o czasowym wstrzymaniu współpracy, co mogłoby zniwelować wysokość zadłużenia. Wierzyciel reaguje zazwyczaj zbyt późno na brak płatności. Brak natychmiastowej reakcji wierzyciela wykorzystuje jednak dłużnik. Często dłużnik wprowadza też wierzyciela w błąd odnośnie do woli niezwłocznej zapłaty, co znacząco opóźnia jego decyzję do chwili podjęcia kroków prawnych mających na celu odzyskanie przysługujących mu należności.

Wydaje się jednak, że czynienie wierzycielowi z tego tytułu zarzutu pozostaje zbyt daleko idące. Kieruje się on na ogół zachowaniem poprawnych relacji z kontrahentami, nawet gdy ci dopuszczają możliwość pokrzywdzenia wierzyciela. Należy przyjąć domniemanie, że wierzyciel rozważył czas wystąpienia z działaniami windykacyjnymi, a następnie z roszczeniami cywilnoprawnymi. Warto podkreślić, że postępowanie egzekucyjne jest poprzedzone wystąpieniem wierzyciela na drogę postępowania sądowego oraz uzyskaniem prawomocnego orzeczenia sądu, na które następnie zostanie nadana klauzula wykonalności umożliwiająca wszczęcie egzekucji komorniczej. Dłużnik może w tym czasie

⁹ A. Kanarek-Równicka, *Nowa metoda...*, s. 218.

¹⁰ *Ibidem*.

nawet wyzbyć się majątku, aby uniemożliwić egzekucję. Praktyka pokazuje także, że jeśli komornikowi nie uda się dokonać skutecznych zajęć majątku dłużnika tuż po zainicjowaniu postępowania egzekucyjnego, nikną szanse na odzyskanie zadłużenia w całości.

To zazwyczaj w tym momencie wierzyciel uświadamia sobie, że jego kontrahent zwodził go co do woli wykonania ciężącego na nim zobowiązania prawdopodobnie od czasu pierwszego monitu windykacyjnego. Zawiadamia wtedy organy ścigania o możliwości popełnienia przestępstwa.

Ocena prawno-karna niewykonania zobowiązania

Przepisy prawa karnego nie pozostają obojętne na działania skierowane przeciwko obrotowi gospodarczemu oraz interesom majątkowym w obrocie cywilnoprawnym. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny¹¹ poświęca tym przestępstwom odrębny rozdział (rozdział XXXVI *Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu i interesom majątkowym w obrocie cywilnoprawnym*). Celem zamieszczonych tam przepisów jest zapewnienie bezpieczeństwa podstawowych wartości gospodarki wolnorynkowej, tj. bezpieczeństwa ekonomicznego obywateli, pogłębienia poczucia ich zaufania do prowadzonej przez państwo gospodarki rynkowej oraz zapewnienie stabilności rynku pracy¹².

Przestępstwo podstawowego niezaspokojenia roszczeń wierzyciela, znane jako oszukańcze bankructwo¹³, zostało uregulowane w art. 300 k.k. Przedmiotem ochrony normy określonej w tym przepisie k.k. jest zapewnienie rzetelności i uczciwości w prowadzeniu działalności gospodarczej oraz ochrony interesów majątkowych wierzyciela w przypadku nieuczciwego zachowania jego dłużnika¹⁴. Czyn zabroniony przez ustawę karną, a określony w art. 300 k.k., polegający na niezaspokojeniu interesów wierzyciela, przewiduje karalność działania na szkodę wierzyciela poprzez usuwanie, ukrywanie, zbywanie, darowanie, niszczenie, obciążanie albo uszkodzanie składników swojego majątku celem udaremnienia lub uszczuplenia jego zaspokojenia (§ 1); egzekucyjnego niezaspokojenia interesów wierzyciela lub udaremnienie egzekucji (§ 2); oraz penalizuje czyn wyrządzający szkodę wielu wierzycielom (§ 3)¹⁵. Karalne

¹¹ Dz.U. z 2024 r., poz. 17, dalej jako k.k.

¹² Zob. J. Potulski, [w:] R. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2023, Legalis, art. 300.

¹³ R. Zakrzewski, *Przestępstwa na szkodę wierzycieli*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 7–8, s. 29.

¹⁴ Wyrok SN z 2 kwietnia 2008 r., sygn. akt III KK 473/07, Lex nr 388523.

¹⁵ Art. 300 k.k. stanowi: „Kto, w razie grożącej mu niewypłacalności lub upadłości, udaremnienia lub uszczupla zaspokojenie swojego wierzyciela przez to, że usuwa, ukrywa, zbywa, darowuje, niszczy, rzeczywiście lub pozornie obciąża albo uszkodza składniki swojego majątku, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3” (§ 1); „Kto, w celu udaremnienia wykonania orzeczenia sądu

pozostają także działania dłużnika skutkujące pokrzywdzeniem kilku wierzycieli poprzez utworzenie nowej jednostki gospodarczej i przeniesienie na nią składników swojego majątku (art. 301 § 1 k.k.), umyślne bądź lekkomyślne doprowadzenie się do upadłości lub niewypłacalności (art. 301 § 2 i 3 k.k.)¹⁶, jak również zaspokojenie wybranych wierzycieli z działaniem na szkodę pozostałych (art. 302 § 1 k.k.) oraz udzielenie wierzycielowi lub obietnica udzielenia lub przyjęcia korzyści majątkowej za działanie na szkodę innych wierzycieli w związku z postępowaniem upadłościowym lub zmierzającym do zapobieżenia upadłości (art. 302 § 2 i 3 k.k.)¹⁷.

Ze stosunku zobowiązaniowego wynika uprawnienie majątkowe wierzyciela względem majątku dłużnika. Wierzyciel, dążąc do zaspokojenia swojego roszczenia, jest zainteresowany zagwarantowaniem jego wykonania. Wskazane przepisy prawa karnego stanowią podstawę ochrony interesu majątkowego wierzyciela. Nie ulega wątpliwości, że jedynie terminowe wykonanie obowiązków wynikających z zaciągniętego zobowiązania zapewnić może uczciwy i rzetelny obrót gospodarczy¹⁸. Realna zatem możliwość zaspokojenia roszczenia wierzyciela przez dłużnika wyznaczać będzie zakres interesu wierzyciela objętego ochroną prawnokarną. Celem jednak regulacji prawa karnego jest powstrzymanie dłużnika od zachowań, które mogłyby zwiększyć ryzyko niewykonania zobowiązania, a tym samym pokrzywdzenia samego wierzyciela¹⁹.

Normy prawa karnego szeroko ujmują określenie interesu majątkowego wierzyciela. Przedmiotem ochrony objęte zostały także orzeczenia sądowe po-

lub innego organu państwowego, udaremnia lub uszczupla zaspokojenie swojego wierzyciela przez to, że usuwa, ukrywa, zbywa, darowuje, niszczy, rzeczywiście lub pozornie obciąża albo uszkadza składniki swojego majątku zajęte lub zagrożone zajęciem, bądź usuwa znaki zajęcia, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5" (§ 2); „Jeżeli czyn określony w § 1 wyrządził szkodę wielu wierzycielom, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8" (§ 3).

¹⁶ Art. 301 k.k. stanowi: „Kto będąc dłużnikiem kilku wierzycieli udaremnia lub ogranicza zaspokojenie ich należności przez to, że tworzy w oparciu o przepisy prawa nową jednostkę gospodarczą i przenosi na nią składniki swojego majątku, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5" (§ 1); „Tej samej karze podlega, kto będąc dłużnikiem kilku wierzycieli doprowadza do swojej upadłości lub niewypłacalności" (§ 2); „Kto będąc dłużnikiem kilku wierzycieli w sposób lekkomyślny doprowadza do swojej upadłości lub niewypłacalności, w szczególności przez trwonienie części składowych majątku, zaciąganie zobowiązań lub zawieranie transakcji oczywiście sprzecznych z zasadami gospodarowania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2" (§ 3).

¹⁷ Art. 302 k.k. stanowi: „Kto, w razie grożącej mu niewypłacalności lub upadłości, nie mogąc zaspokoić wszystkich wierzycieli, spłaca lub zabezpiecza tylko niektórych, czym działa na szkodę pozostałych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2" (§ 1); „Kto wierzycielowi udziela lub obiecuje udzielić korzyści majątkowej za działanie na szkodę innych wierzycieli w związku z postępowaniem upadłościowym lub zmierzającym do zapobieżenia upadłości, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3" (§ 2); „Tej samej karze podlega wierzyciel, który w związku z określonym w § 2 postępowaniem przyjmuje korzyść za działanie na szkodę innych wierzycieli albo takiej korzyści żąda" (§ 3).

¹⁸ Zob. szerzej: J. Potulski, [w:] R. Stefański (red.), op. cit.

¹⁹ J. Lachowski, [w:] R. Zawłocki (red.), *Prawo karne gospodarcze*, seria: System Prawa Handlowego, t. 10, 2018, Legalis, art. 301, nb 20.

twierdzące istnienie wierzytelności, co wyartykułowane zostało w treści art. 300 § 2 k.k., w którym umieszczone zostało przestępstwo polegające na udaremnieniu wykonania orzeczenia sądu lub innego organu państwowego. Ustawodawca pochylił się także nad karnoprawnymi skutkami braku zaspokojenia wierzyciela w wyniku egzekucji orzeczenia sądowego (art. 301 k.k.). Przepisy przeciwko obrotowi gospodarczemu i interesom majątkowym w obrocie cywilnoprawnym (rozdział XXXVI k.k.) chronią powagę wymiaru sprawiedliwości i mocy wiążącej orzeczeń sądowych, dających podstawę skutecznej egzekucji wierzytelności²⁰.

Przepisy rozdziału XXXVI k.k. obejmują działania dłużnika podejmowane na etapie zapłaty za pobrany towar bądź usługę. Nie oznacza to, że normy prawa karnego nie widzą działań przestępczych podejmowanych przez kontrahenta już na etapie zaciągania zobowiązania. Reakcją karnoprawną objęte są także działania osoby, która doprowadza inną osobę do niekorzystnego rozporządzenia mieniem za pomocą wprowadzenia w błąd lub wyzyskania błędu innej osoby lub na wykorzystaniu jej niezdolności do należytego pojmowania podejmowanych działań w celu osiągnięcia korzyści majątkowej (art. 286 § 1 k.k.)²¹.

W doktrynie podkreśla się również, że problematyka karnoprawnej oceny niewykonania w terminie zaciągniętych zobowiązań należy do jednej z najważniejszych kwestii występujących w praktyce²². Przypisanie dłużnikowi przestępstwa oszustwa wiąże się z dokonaniem oceny jego zachowań pod kątem prawa karnego. Odpowiedzialność karnoprawna nie może bowiem stanowić naturalnej konsekwencji zachowań dłużnika w ujęciu cywilistycznoprawnym. Tym samym brak zapłaty za wymagalne zobowiązanie nie będzie skutkować automatycznym wdrożeniem sankcji karnych. Karnoprawna ocena niewykonania w terminie zobowiązania koncentruje się wokół działania sprawcy, które musi być celowe, tj. musi zmierzać do uzyskania bezprawnej korzyści majątkowej.

Orzecznictwo wskazuje, że wprowadzenie pokrzywdzonego przedsiębiorcy w błąd nie musi wiązać się z użyciem szczególnych działań ze strony sprawcy – dłużnika. Znamię czynu zabronionego może zostać zrealizowane poprzez za-

²⁰ Uchwała SN z 26 listopada 2003 r., sygn. akt I KZP 32/03, OSNKW 2004, Nr 1 poz. 3; zob. także: J. Skorupka, *Przestępstwo udaremnienia egzekucji oraz udaremnienia lub uszczuplenia zaspokojenia wierzycieli*, „Przegląd Sądowy” 2001, nr 11–12, s. 176; J. Lachowski, [w:] R. Zawłocki (red.), *Prawo karne gospodarcze...*, nb 25; A. Kanarek-Równicka, *Karnoprawna ochrona wierzytelności spółki prawa handlowego*, „Annales Pomorienses. Ius” 2022, t. 1, nr 1, s. 217.

²¹ Art. 286 § 1 k.k. stanowi: „Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, doprowadza inną osobę do niekorzystnego rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem za pomocą wprowadzenia jej w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8” (§ 1).

²² T. Oczkowski, [w:] R. Stefański (red.), op. cit., art. 286; M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, [w:] W. Wróbel, A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 3: *Komentarz do art. 278–363 k.k.*, 2022, Lex, art. 286.

pewnienie kontrahenta o zapłacie umówionej ceny w określonym terminie mimo faktycznego braku takiej woli bądź niewyjawionej przedsiębiorcy informacji co do uzależnienia zapłaty od zdarzenia przyszłego i niepewnego²³. Sąd Najwyższy zwrócił jednak uwagę na konieczność udowodnienia, że dłużnik miał zamiar niewykonania zobowiązania w przyszłości już w dniu rozporządzenia mieniem przez przedsiębiorcę²⁴. O złożonym charakterze karnoprawnej kwalifikacji niewykonania zobowiązania w terminie świadczy konieczność dokonania oceny zachowania dłużnika oraz wszystkich okoliczności sprawy, w tym to, czy dłużnik nie wykonał zobowiązania w całości bądź wyłącznie w części²⁵. Rozważenia wymaga również fakt, czy dłużnik prowadził działalność gospodarczą we wcześniejszym okresie z powodzeniem bądź dotyczyły go problemy²⁶. Sąd Najwyższy zwrócił także uwagę, że fakt w postaci godzenia się dłużnika na brak możliwości wykonania w przyszłości zaciągniętego zobowiązania nie może stanowić wyłącznej podstawy do przypisania mu oszustwa²⁷. Zgodnie zaś z utrwalonym już w orzecznictwie poglądem fakt opóźnienia w zapłacie nie jest wystarczający do wykazania braku zamiaru dłużnika wywiązania się z zaciągniętego zobowiązania²⁸. Zaciągnięcie kolejnego zobowiązania z odroczonego terminem zapłaty w przypadku istniejącej już zwłoki w płatnościach – zdaniem Sądu Najwyższego – nie może być tym czynnikiem, który przesądzi o zamiarze dokonania przestępstwa oszustwa²⁹.

Konieczne jest zatem dokonanie weryfikacji prawdziwości zapewnień dłużnika co do jego woli zapłaty w umówionym terminie. O braku zamiaru spełnienia świadczenia mogą decydować okoliczności obiektywne, które istnieją w czasie zawarcia umowy bądź w czasie dostawy towaru lub przyjęcia usługi³⁰. W praktyce katalog tych okoliczności obejmować może takie przypadki, jak: brak środków finansowych oraz brak konkretnych działań gospodarczych bądź inwestycyjnych pozwalających osiągnąć dochód w przyszłości; nierentowna sprzedaż produktu (np. szybka sprzedaż poniżej ceny zakupu towaru); długotrwałe utrudnienia w bieżącym regulowaniu zobowiązań; prowadzenie działalności gospodarczej wbrew zasadom racjonalnego gospodarowania; błędne gospodarowanie finansami (np. wykorzystywanie kredytów, pożyczek, dotacji etc. niezgodnie z ich przeznaczeniem)³¹. Ustalenia organów ścigania w toku postępowania karnego oraz ich ocena dotycząca okoliczności związanych

²³ Wyrok SA w Warszawie z 2 marca 2016 r., sygn. akt II AKa 21/16, Lex nr 2162884.

²⁴ Wyrok SN z 8 stycznia 1999 r., sygn. akt V KKN 513/97, OSNKW 1999, Nr 3–4, poz. 21.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Wyrok SA w Łodzi z 18 listopada 2008 r., sygn. akt II AKa 167/08, Lex nr 491922.

²⁷ Wyrok SN z 3 kwietnia 2007 r., sygn. akt III KK 362/06, Lex nr 296749.

²⁸ Wyrok SN z 18 listopada 1980 r., sygn. akt III KR 355/80, OSNKW 1981, Nr 6, poz. 34.

²⁹ Wyrok SN z 8 maja 1997 r., sygn. akt II KKN 64/97, Lex nr 32347.

³⁰ Wyrok SA w Katowicach z 20 listopada 2018 r., sygn. akt II AKa 343/18, Lex nr 2625095.

³¹ T. Oczkowski, [w:] R. Stefański (red.), op. cit.; wyrok SA w Krakowie z 19 sierpnia 1998 r., sygn. akt II AKa 127/98, Lex nr 35252.

z zachowaniem dłużnika pozwoli ustalić czy w chwili rozporządzenia mieniem przez sprzedającego, dłużnik miał zamiar niewykonania zobowiązania co wino skutkować jego odpowiedzialnością karną³².

Podkreślić przy tym należy, że zamiar niewykonania zaciągniętego zobowiązania może istnieć mimo spłaty długu. W praktyce zdarzają się przypadki, że dłużnicy, a nawet już podejrzani w toku postępowania karnego regulują swoje zadłużenie, próbując tym samym uchylić się od odpowiedzialności karnej. Wykonanie zobowiązania nie wyklucza jednak istnienia zamiaru popełnienia przestępstwa³³. Okoliczność ta może wpłynąć jedynie na zastosowanie instytucji nadzwyczajnego złagodzenia kary bądź też odstąpienia od ukarania sprawcy (art. 295 k.k.), lecz nie doprowadzi do uniknięcia odpowiedzialności karnej. Przedmiotem zainteresowania prawa karnego pozostaje bowiem osoba dłużnika, a dokładnie społecznie szkodliwe zachowanie dłużnika oraz jego wpływ na sytuację wierzyciela. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na brak zainteresowania prawa karnego majątkiem dłużnika³⁴. Interes wierzyciela w zaspokojeniu jego należności nie może być utożsamiany z działaniami windykacyjnymi organów ścigania. Prawo karne posiada jednak instrumenty zarówno natury procesowej, jak i materialnoprawnej, zapewniające ochronę majątku wierzyciela.

Subsydiarny charakter prawa karnego

Konsekwencją działań organów ścigania może być zapłata przez sprawcę – dłużnika zadłużenia, co stanowi najbardziej pożądanym przez pokrzywdzonego wierzyciela skutek. Można nawet domniemywać, że złożenie przez wierzyciela zawiadomienia o możliwości popełnienia przestępstwa stanowi w jego opinii etap procesu odzyskiwania należności. Należy jednak podkreślić, że przepisy prawa karnego nie dają podstawy do ingerowania organów ścigania w sprawy windykacyjne, bądź egzekucyjne wierzyciela. Trzeba zauważyć, że normy prawa karnego znajdują zastosowanie na zasadzie subsydiarności wobec przepisów cywilnoprawnych. Oznacza to, że nie ma ustawowego zezwolenia na stosowanie sankcji karnoprawnych, w przypadku gdy brak jest przepisów prawa cywilnego uprawniających do pociągnięcia dłużnika do odpowiedzialności. Sąd Najwyższy uznał, że takie działanie organów ścigania kłóciłoby się z zasadą subsydiarności prawa karnego gospodarczego³⁵.

³² Idem, *Żądanie „zwrotnego”*, [w:] R. Zawłocki (red.), *Przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarce*, seria: System Prawa Karnego, t. 9, Warszawa 2015, s. 145.

³³ Wyrok SA w Krakowie z 15 kwietnia 1998 r., sygn. akt II AKa 54/98, Lex nr 35167.

³⁴ J. Lachowski, [w:] R. Zawłocki (red.), *Prawo karne gospodarcze...*, nb 27. Odmienne stanowisko wyraził K. Buchała, *Wybrane zagadnienia ustawy o ochronie obrotu gospodarczego*, „Państwo i Prawo” 1994, nr 12, s. 33; zob. szerzej: A. Kanarek-Równicka, *Karnoprawna ochrona...*, s. 218.

³⁵ Postanowienie SN – Izba Karne z 6 marca 2009 r., sygn. akt II KK 283/08, Lex nr 507938.

Przepisy prawa karnego mogą zostać zastosowane dopiero, gdy wierzyciel wykorzystał instrumenty prawa cywilnego mające na celu przymusowe zaspokojenie wierzytelności. Organy ścigania nie mogą zastępować wierzyciela w dbałości o jego interesy. Winien on bowiem podjąć niezbędne kroki cywilnoprawne mające na celu zabezpieczenie wykonania jego należności³⁶. Mogą jednak wystąpić przypadki, gdy instrumenty prawa cywilnego okażą się nieefektywne wobec działalności dłużnika, a normy prawa karnego nie znajdują zastosowania. Każda bowiem transakcja handlowa związana pozostaje z ryzykiem jej niewykonania, które wierzyciel winien uwzględnić w swojej działalności. Nie można jednak uzasadniać brak zapłaty należności wierzyciela ryzykiem handlowym w przypadku, gdy brak zapłaty jest wynikiem przestępczego działania dłużnika. Pozyskanie zaś wiedzy o celowym działaniu dłużnika, aby oszukać wierzyciela winno skutkować niecierpiącą zwłoki reakcją tego ostatniego oraz złożeniem zawiadomienia o możliwości popełnienia przestępstwa.

Możliwość zastosowania norm prawa karnego uwarunkowana pozostaje bowiem zachowaniem dłużnika. Jeżeli jego działanie zmierza do pokrzywdzenia wierzyciela, postępowanie karne winno zostać wszczęte niezależnie od podjętych działań cywilnoprawnych. Przestępcze zachowanie dłużnika może wystąpić już na etapie zaciągania zobowiązania u wierzyciela. Oznacza to, że nie zamierzał on wykonać przyjętych na siebie zobowiązań, czym działał na szkodę wierzyciela. Wykazanie tej okoliczności zwalnia wierzyciela z obowiązku wyczerpania mechanizmów prawa cywilnego do ochrony swojej należności, które w takim przypadku pozbawione są skuteczności.

Ważnym instrumentem prawa karnego, które może znaleźć zastosowanie w takim przypadku, jest zabezpieczenie majątkowe, któremu ustawodawca poświęcił rozdział 32 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego³⁷. Instytucja ta stanowi środek przymusu pozwalający dokonać już na majątku podejrzanego dłużnika zajęcia korzyści majątkowych, które osiągnął nawet pośrednio z popełnionego przestępstwa, aby wymusić spełnienie obowiązków procesowych. Zabezpieczenie majątkowe realizuje funkcję prewencyjną, a jego istotą jest uniemożliwienie oskarżonemu ukrycia, zbycia, zniszczenia oraz wyzbycia się w inny sposób korzyści osiągniętych z popełnionego przestępstwa bądź mienia pozwalającego na zaspokojenie roszczenia pokrzywdzonego wierzyciela³⁸. Celem zabezpieczenia jest wykonanie orzeczonych w przyszłości kar i środków karnych o charakterze majątkowym oraz kosztów sądowych, a także roszczeń odszkodowawczych zasądzonych w postępowaniu karnym³⁹. Należy podkreślić, że zabezpieczenie majątkowe stanowi

³⁶ A. Kanarek-Równicka, *Karnoprawna ochrona...*, s. 219.

³⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2024 r., poz. 37).

³⁸ J. Skorupka, [w:] J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, 2023, Legalis, art. 291, nb 2.

³⁹ Postanowienie SN z 3 grudnia 2004 r., sygn. akt WZ 47/04, OSNwSK 2004, Nr 1, poz. 2264.

instrument ingerujący w prawo własności oskarżonego, dlatego też winno być zastosowane tylko wtedy, gdy istnieje duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił zarzucane mu przestępstwo oraz istnieje obawa, że mógłby on podjąć działania zmierzające do udaremnienia wykonania wyroku skazującego w zakresie kar i środków karnych o charakterze majątkowym⁴⁰. Przesłanki te winny być łącznie spełnione. Brak ziszczenia się jednej z nich uniemożliwia zastosowanie zabezpieczenia. Zostały także określone granice temporalne stosowania tego instrumentu prawa karnego. Zabezpieczenie może być stosowane jedynie do czasu uprawomocnienia się orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie⁴¹.

W wyroku skazującym sąd może również orzec (a na wniosek pokrzywdzonego wierzyciela orzeka) obowiązek naprawienia wyrządzonej pokrzywdzonemu przestępstwem szkody (art. 46 § 1 k.k.). Instrument ten ma obecnie charakter kompensacyjny, którego celem jest restytucja stanu istniejącego przed przestępstwem bądź kompensacja szkód powstałych w wyniku popełnionego przestępstwa⁴². Ów środek bezpośrednio uwzględnia interesy majątkowe wierzyciela pokrzywdzonego przestępstwem. Warto zwrócić uwagę, że obowiązek naprawienia szkody może zostać orzeczony wyłącznie, gdy dojdzie do skazania za przestępstwo popełnione na szkodę pokrzywdzonego wierzyciela⁴³, a szkoda istnieje na dzień wydania wyroku⁴⁴. Instrument ten nie może bowiem zmierzać do wzbogacenia pokrzywdzonego, dlatego też na sądzie spoczywa obowiązek precyzyjnego ustalenia wysokości szkody⁴⁵. W przypadku gdy orzeczenie obowiązku naprawienia szkody pozostaje znacznie utrudnione, sąd może orzec nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego, a w określonych w ustawie przypadkach na rzecz osoby mu najbliższej (art. 46 § 2 k.k.). Nawiązka stanowi także środek o charakterze kompensacyjnym, której wysokość winna być miarkowana rozmiarem szkody oraz nie przekraczać wartości wyrządzonych czynem szkód. Ustawodawca wprowadził górną granicę nawiązki, która nie może przekroczyć kwoty 200 000 zł.

Prawo karne posiada instrumenty pozwalające zabezpieczyć interesy wierzyciela, także te o charakterze majątkowym. Skuteczność zastosowania mechanizmów prawa karnego możliwa jest w przypadku szybkiej reakcji wierzyciela oraz odpowiedniej jego oceny sytuacji. Nie każdy przypadek braku

⁴⁰ Postanowienie SA w Krakowie z 20 stycznia 2011 r., sygn. akt II AKz 1/11, Lex nr 951672; postanowienie SA w Krakowie z 5 września 2011 r., sygn. akt II AKz 356/11, Lex nr 1099564

⁴¹ Uchwała SN z 10 maja 1995 r., sygn. akt I KZP 10/95, OSNKW 1995, Nr 7–8, poz. 43.

⁴² A. Marek, T. Oczkowski, [w:] M. Malezini (red.), *Kary i inne środki reakcji prawokarnej*, seria: System Prawa Karnego, t. 6, Warszawa 2016, s. 879.

⁴³ Wyrok SN z 4 marca 2003 r., sygn. akt III KK 127/02, Lex nr 76977.

⁴⁴ Wyrok SN z 18 maja 2022 r., sygn. akt III KK 91/22, Lex nr 3409738; wyrok SN z 5 kwietnia 2017 r., sygn. akt III KK 418/16, Lex nr 2278297; wyrok SN z 15 marca 2017 r., sygn. akt II KK 67/17, Lex nr 2279014.

⁴⁵ Wyrok SN z 11 marca 2005 r., sygn. akt V KK 355/04, Lex nr 148196.

zapłaty za pobrany towar bądź usługę może być przedmiotem oceny karnoprawnej. Obowiązek naprawienia szkody bądź nawiazka mogą zostać orzeczone przez sąd karny w przypadku pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności karnej. Należy także podkreślić, że zabezpieczenie majątkowe w toku postępowania karnego może być dokonane na majątku podejrzanego (oskarżonego) dłużnika. W przypadku zaś wyzbycia się przez niego majątku brak jest możliwości wyegzekwowania, a tym samym możliwości zastosowania zabezpieczenia majątkowego.

Brak sprawnego działania wierzyciela oraz zbyt późne złożenie zawiadomienia o możliwości popełnienia przestępstwa opóźni działanie organów ścigania. Może to istotnie wpłynąć na efektywność ochrony interesów wierzyciela o charakterze majątkowym.

Zakończenie

Stosowanie przez przedsiębiorcę zapłaty z odroczonym terminem płatności wymusza na nim konieczność weryfikacji kondycji finansowej kontrahenta. Częstokroć dotychczasowa bezproblemowa współpraca tych podmiotów bądź wielość dokonanych transakcji handlowych prowadzi do uspienia czujności wierzyciela. Zaniechanie zaś bieżącej weryfikacji zdolności płatniczych kontrahenta spowodować może negatywne dla wierzyciela skutki. Niewykonanie zobowiązania w terminie stanowi ryzyko handlowe, które winno być uwzględnione przez wierzyciela. Przepisy prawa cywilnego przewidują instrumenty wymuszające zapłatę za pobrany towar bądź usługę. Zaniechanie sprawdzenia sytuacji finansowej kontrahenta oraz bieżące pozyskiwanie wiedzy o złej kondycji finansowej skutkować może zbyt późną reakcją wierzyciela, co może prowadzić do bezskutecznej egzekucji z majątku dłużnika.

Wystąpić mogą przypadki, gdy sytuacja majątkowa dłużnika uniemożliwiająca zaspokojenie zobowiązań wierzyciela została spowodowana jego celowym działaniem. Nieuczciwy kontrahent może wprowadzić wierzyciela w błąd co do jego woli zapłaty za zakupiony produkt. W takich sytuacjach zastosowanie mogą znaleźć przepisy prawa karnego. Należy podkreślić, że przedmiotem zainteresowania prawa karnego będzie osoba sprawcy oraz jego zachowanie. Prawo karne posiada jednak instrumenty wymuszające spełnienie obowiązków wynikających z wyroku skazującego w zakresie kar, środków karnych o charakterze majątkowym oraz roszczeń odszkodowawczych w postępowaniu karnym. Orzeczenie obowiązku naprawienia szkody bądź nawiazki stanowi bowiem reakcję na społecznie szkodliwe zachowanie dłużnika oraz jego wpływ na sytuację wierzyciela, co gwarantuje ochronę interesu wierzyciela. Zabezpieczenie majątkowe stanowi środek przymusu procesowego, gwarantujący realizację przez sprawcę przestępstwa przyszłego wyroku skazującego. Stanowi

tym samym ważny instrument zwalczania przestępczości gospodarczej. Działania podejmowane przez organy ścigania mogą skutkować zapłatą przez dłużnika długu względem swojego wierzyciela w całości. Stanowić to może reakcję dłużnika na działania organów ścigania oraz obawę przed zastosowaniem sankcji karnych.

Wykaz literatury

- Buchała K., *Wybrane zagadnienia ustawy o ochronie obrotu gospodarczego*, „Państwo i Prawo” 1994, nr 12.
- Kanarek-Równicka A., *Karnoprawna ochrona wiarygodności spółki prawa handlowego*, „Annales Pomorienses. Ius” 2022, t. 1, nr 1.
- Kanarek-Równicka A., *Nowa metoda „kredytowania” przedsiębiorców. Polityka gospodarcza – praktyka – etyka*, „Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae” 2018, R. 22, t. I, nr 3.
- Malezini M. (red.), *Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, seria: System Prawa Karnego, t. 6, C.H. Beck, Warszawa 2016.
- Nowak D., *Determinanty rozwoju kredytu kupieckiego – wyniki badań*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego – Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2016, nr 79, z. 1.
- Oczkowski T., *Żądanie „zwrotnego”*, [w:] R. Zawłocki (red.), *Przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarcze*, seria: System Prawa Karnego, t. 9, C.H. Beck, Warszawa 2015.
- Skorupka J., *Przestępstwo udaremnienia egzekucji oraz udaremnienia lub uszczuplenia zaspokojenia wierzycieli*, „Przegląd Sądowy” 2001, nr 11–12.
- Skorupka J. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, 2023, Legalis.
- Stefański R. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2023, Legalis.
- Wróbel W., Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Część szczegółowa*, t. 3: *Komentarz do art. 278–363 k.k.*, 2022, Lex.
- Zakrzewski R., *Przestępstwa na szkodę wierzycieli*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 7–8.
- Zawłocki R. (red.), *Prawo karne gospodarcze*, seria: System Prawa Handlowego, t. 10, 2018, Legalis.

Summary

Role of law enforcement in the recovering the entrepreneur's debt

Keywords: criminal law, criminal law protection of receivables, compensatory function of criminal law, subsidiarity of criminal law, economic turnover.

The article addresses the issue of interference of criminal law in the process of recovering receivables from an entrepreneur in the event of the sale of

goods or services with deferred payment. The article aims to analyse the debtor's failure to fulfil the obligation and his behaviour in terms of criminal law, and then to assess the practical application of criminal law standards in business transactions. The article aims to demonstrate that criminal law does not cover the protection of the creditor's interests. However, the criminal law assessment of failure to timely fulfil an obligation focuses on the debtor, and more specifically on the social harmfulness of his behaviour and the impact of this behaviour on the creditor's situation. Not every case of non-payment constitutes a prohibited act. There are cases where there are no grounds to attribute criminal liability to the debtor for failure to fulfil an obligation. Regardless of the possibility of applying criminal law regulations, the creditor is obliged to verify the financial situation of the contractor to whom he applied the deferred payment method. The activities of law enforcement authorities are aimed at protecting the broadly understood interest of the creditor, including his assets. This forces the creditor to use available civil law mechanisms to protect his receivables. Criminal law has instruments aimed at ensuring the protection of the creditor's interest if the debtor's behaviour constitutes a prohibited act.

